

DANSES TRADICIONALS DEL BERGUEDÀ

Recull històric, musical i coreogràfic

Volum 2

María del Agua Cortés Elía
Eloi Escútia Fors

Berguedana de Folklore Total

DANSES TRADICIONALS DEL BERGUEDA

Recull històric, musical i coreogràfic. Volum 2

Primera edició: desembre de 2020

Maquetació: DINSIC GRÀFIC

Disseny coberta: Nuria Sordé

© María del Agua Cortés Elía

© Eloi Escútia Fors

Associació Berguedana de Folklore Total

PUBLICA: Berguedana de Folklore Total

Imprès a: Service Point

Pau Casals, 161-163

08820 El Prat de Llobregat (Barcelona)

Dipòsit Legal: B 20865-2020 (DINSIC Publicacions Musicals, SL)

ISBN: 978-84-16623-58-7 (DINSIC Publicacions Musicals, SL)

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, i també la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec, resten rigorosament prohibides sense l'autorització expressa dels coeditor o entitat delegada, i estaran sotmeses a les sancions establertes per la llei.

Distribueix: DINSIC Distribucions Musicals, SL

Magatzem: Sepúlveda, 84 - 08015 Barcelona

Seu social: Gran Via de les Corts Catalanes, 529 - 08011 Barcelona

Tel: + 34 93 832 69 46 + 34 93 318 06 05

A/e: dinsic@dinsic.com / www.dinsic.com

DANSES TRADICIONALS DEL BERGUEDÀ

Recull històric, musical i coreogràfic

Volum 2

Ballada popular a la placeta de cal Boira de Bagà. Principis de segle XX. Arxiu del Centre d'Estudis Baganesos.

ÍNDIX

- Pròleg.....	7
- Introducció	9
- Agraïments	11
- Músics i instruments tradicionals al Berguedà	12
- Els passos i punts de la dansa tradicional. Llegenda de les coreografies.....	18
- Bibliografia general. Arxius consultats.....	20
- Les danses del Berguedà	23
Bolangera de Bagà	24
Ball de rentadores. Bagà	28
Ball cerdà eugasser. Bagà i Sant Julià de Cerdanyola	31
Ball cerdà. Bagà, Sant Julià de Cerdanyola i la Pobla de Lillet	34
Ball cerdà de Castellar de n'Hug	36
Ball de la grega. Castellar de n'Hug.....	41
Ball dels <i>taus</i> . Castellar de n'Hug	42
Ball cerdà de Gisclareny	43
Ballet de Déu i corrandà. Gósol	44
Ball de les Senyores de Gósol	47
Ball de la ferrada o ball de la llet. Gósol	52
Ball del barber. Sant Julià de Cerdanyola i Gósol	54
Els Aranyons. Sant Julià de Cerdanyola	56
Bolangera del nas i orella. Sant Julià de Cerdanyola	59
Ball cerdà. Sant Julià de Cerdanyola	61
Contrapàs. Sant Julià de Cerdanyola	62
Fandango. Sant Julià de Cerdanyola	64
Bolangera. La Pobla de Lillet i Gombrèn	66
Contrapàs curt. La Pobla de Lillet	68
Ball pla de Gavarrós. Guardiola de Berguedà	70
Ballet de Déu. Vallcebre	72
Dansa de les Pabordesses (Ball dels rams). Borredà	73
Ball del Racó. Borredà	78
Contrapàs curt del Pont de Rabentí. Cercs	83
Ball cerdà de Berga	85
Ball pla. Berga.....	88
Bolangera de Berga	89
L'Espunyolet. L'Espunyola i Berga.....	92
Ballet de l'aplec de la Quar	97
Ball cerdà de Gironella (Roseta de Gironella)	99

Ball de cascavells de Gironella	103
Ball de cascavells de Casserres.....	105
Ball de cascavells de la Torreta. Montmajor	110
Ball de cascavells de Puig-reig	115
Contrapàs dels merolans. L'Ametlla de Merola. Puig-reig	117
Ball cerdà de Sagàs	120
Ball de la guitza de Busa.....	121
Dances i cançons dels bosquerols i carboners del Berguedà.....	122
Ball cerdà. Santa Maria de Merlès	125
Bolangerà. Santa Maria de Merlès.....	126
Ball de l'amo de Merlès. Santa Maria de Merlès.....	127
Altres danses	128
Ball de l'abat dels boigs. Gósol	
Ball dels gitanos. Gósol	
Bolangerà. Gisclareny	
Contrapàs. Bagà	
Bolangerà. Sant Julià de Cerdanyola	
Processó dels Goigs de les Esposes. Sant Julià de Cerdanyola	
Contrapàs llarg. Fígols	
Ballet de Déu de Gironella	
Ball dels esclops. Sant Julià de Cerdanyola	
Ball de rentadores. Fígols	
Ballet i corrandà del Pont de Rabentí. Cercs	
Ball del barber de Brocà. Guardiola de Berguedà	
Ball anglès. Sant Julià de Cerdanyola	
Ball de l'arbre de maig de Merlès	
- Calendari de les danses del Berguedà	133
- Fe d'errades del volum 1	136
- Les danses en viu	137

PRÒLEG

El ball és temps, espai, so, moviment i comunitat. Algunes persones hi poden veure només una activitat física, del cos. Però ballar és molt més que l'acció del cos format per ossos, músculs, òrgans i altres elements.

El ball és cos, cap, sentiment, celebració, identitat, festa. Alguns el poden veure només com una activitat anecdòtica. Lluny de ser una anècdota, el ball és un element cultural i per això forma part del patrimoni, el patrimoni immaterial, d'una comunitat.

A Catalunya, i potser arreu, és difícil publicar obres sobre dansa, sobre danses. Per això és lloable que un col·lectiu, les persones que en formen part, aboquin esforços en la publicació d'una obra en dos volums sobre les danses que es ballen o s'han ballat en una comarca de Catalunya: el Berguedà. De les danses que les generacions anteriors havien ballat i vist ballar en les seves celebracions, en les festes majors o els aplecs. I dels balls que avui identifiquen una comunitat que s'aplega per festejar.

El llibre que teniu a les mans és fruit del projecte, l'aventura, endegat per l'entitat Berguedana de Folklore Total. La seva voluntat és aplegar la informació espigolada d'ací i d'allà, d'arxius de diversos autors, de buidats de bibliografia, de converses amb balladores i balladors, els que ara ballen i els que ho havien fet fa anys. Una feina llarga i complexa.

El resultat és l'obra *Danses tradicionals del Berguedà* de la que van publicar el primer volum l'any 2019 i el segon que ara presenten. El conjunt és la recopilació de la màxima informació musical, coreogràfica i de context de cada un dels balls per deixar-ne constància i alhora facilitar la localització a les persones que tenen interès en el tema, als que, de ben segur, l'obra estalviarà temps i esforços.

Poques comarques o zones geogràfiques del país tenen un recull actual de les seves danses i per aquest motiu el Berguedà i els berguedans es poden considerar afortunats per disposar de *Danses tradicionals del Berguedà*.

A més de deixar constància de les danses del passat i de les que avui omplen places i carrers, l'obra també pot servir per a la dinamització de la mà de col·lectius o associacions culturals o relacionats amb l'ensenyament. I qui sap si, en algun cas, pot fer reviure alguna dansa del passat per crear un present i projectar-lo a l'esdevenidor.

Que tingueu bona ballada!

Montserrat Garrich
Esbart Català de Dansaires

Barcelona, desembre de 2020

INTRODUCCIÓ

A principis de l'any 2020 la Berguedana de Folklore Total va presentar el primer volum de *Dances tradicionals del Berguedà*. Ara ja teniu a les mans el segon volum que conté la resta de peces que quedaven per publicar. D'aquesta manera hem fet possible que el Berguedà compti amb un important recull de totes les danses de la comarca de les que ha quedat alguna constància gràcies a fonts escrites o orals. Com havíem explicat al primer llibre, aquest recull de danses en dos volums ha sigut el fruit d'uns anys de treball en el que ens hem implicat, d'una manera o altra, tots els membres de la Berguedana de Folklore Total, a més de les diferents persones que ens han ajudat a fer-ho possible amb la informació escrita, oral o gràfica que ens han aportat.

Però sobretot ha estat gràcies a la feina dels folkloristes de principis del segle XX que ens ha arribat fins avui molta d'aquesta informació, ja siguin les partitures, l'explicació de la coreografia de la dansa o simplement la notícia de què es va ballar en un moment o altre. Hem extret informació de diferents arxius i llibres, de persones inquietes que van fer treball de camp recollint tota la informació que trobaven visitant els nostres pobles, com Joan Pardinilla i Busquets, Maria Guiu Serradell, Joan Tomàs i Parès, Josep Maideu i Auguet, Higiní Anglès Pàmies, Pere Bohigas i Balaguer, Joan Amades i Gelats, Aureli Capmany i Farrès, Pere Feliu, Josep M. Vilarmau i Cabanes, entre d'altres, molts dels quals, a principis del segle XX, van contribuir amb la seva impagable recerca a omplir moltes de les pàgines de la gran Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

També cal fer esment d'alguns dels músics i cantadors que van transmetre cançons, melodies i danses a diferents compiladors. Destaquem Josep Casals Cirera, *l'hereu Mill*, de Sant Julià de Cerdanyola, que va ser entrevistat per Joan Tomàs a la Casa de la Caritat de Barcelona entre els anys 1926 i 1927, mentre hi era ingressat. També el violinista cec Josep Casals Casadesús, el *Cego de Comes* o *Cego de Batet*, que tocava als balls dels pobles de la zona de la Pobla de Lillet, entrevistat per Joan Amades i Joan Tomàs el 1927. El captaire cec Miquel Campà de Gisclareny,

el Pajenta, que tenia 73 anys l'any 1922 quan va cantar diverses melodies a Pere Bohigas i Mossèn Higiní Anglès. El mateix any també van entrevistar un home de Fígols, Joan Bartés, de 72 anys, fill de Gombren, que negociava amb carbó de les escorrialles de les mines i que els va donar a conèixer un contrapàs llarg del que trobareu notícia al darrer capítol de les danses d'aquest llibre.

El que més ens ha satisfet, però, es veure que moltes d'aquestes danses, amb els inevitables canvis patits, són ben vives actualment i que hem pogut detallar-ne la coreografia no a partir de l'apunt del folklorista de fa cent anys sinó a partir dels passos que actualment fan els mateixos balladors. Que n'hem pogut conèixer la melodia gràcies al so de l'acordionista, del sacaire, del flabiolaire, de la cobla que manté vives les notes. I que hem pogut conèixer les vicissituds de les diverses danses al llarg dels anys gràcies a les converses mantingudes amb aquelles persones que les han ballat, que recorden els moments en què les recuperaren, aquelles persones que regiren caps de fotografies per fer aparèixer la seva imatge de joventut, en blanc i negre o ja descolorida, ben mudats al mig de la plaça. Aquelles persones que les han mantingut vives i que han passat el relleu als seus fills i filles, a tothom qui les ha volgut aprendre perquè la dansa és un dels elements bàsics de la festa però és també, i caldria treballar perquè no deixés de ser-ho, un gran element de cohesió social, integrador.

Ha sigut, doncs, gràcies a tota aquesta informació recollida que hem pogut agrupar en aquests dos volums més d'una setantena de danses tradicionals que es ballen o s'han ballat al Berguedà. Al primer volum en vam publicar 23 i en el present volum publiquem la resta de danses, de manera que ara tenim un important corpus que recull pràcticament tota la informació que ens ha arribat a les mans. Estem convençuts que hi ha molta més informació de la que en aquests llibres apareix, i molt possiblement una part caldrà que sigui revisada en un futur, però el fet d'agrupar aquesta informació i posar-la a l'abast de tothom de ben segur farà que altres persones aportin

nova informació sobre alguna de les danses, complementant així aquest recull. Tot allò que ens arribi serà benvingut.

Els dos volums publicats són complementaris. En el primer vam explicar totes les fonts d'informació que hem utilitzat, així com els tipus de danses que són característics del Berguedà i els passos utilitzats en els diferents balls. En aquest volum fem una breu pinzellada als músics i als instruments que acompanyaven les danses. També presentem més fotografies antigues que han conservat particulars o bé hem trobat en arxius i que mostren que la dansa sempre ha sigut una manifestació social ben viva però canviant ja que en alguns casos ha evolucionat i s'ha mantingut, però en altres casos ha desaparegut. Ara és l'hora dels nous músics i balladors que han de posar aquestes danses de sempre a les places, per seguir mantenint o bé recuperar una música que omple d'alegria tothom qui l'escolta.

Agraïments

Miquel Bailón (Esbart Cadí de Bagà)
 Maria Concepció Barniol Terricabras (Esbart Dansaire de Borredà)
 Anna Casals Rosell (Sant Julià de Cerdanyola)
 Marcel Casellas i Navinés (Professor de l'ES-MUC)
 Antoni Chueca Abanco (Borredà)
 Joan Comellas i Manubens (Esbart Queralts, Berga)
 Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural (Generalitat de Catalunya)
 Agustí Elías Cunill (Sant Julià de Cerdanyola)
 Esbart Català de Dansaires (Barcelona)
 Manel Escobet Giró (Berga)
 Isabel Escribano (Borredà)
 Maria Rosa Ferrer Massanés (Esbart Queralts, Berga)
 Anna Garcia (Castellar de n'Hug)

Montserrat Garrich Ribera (Esbart Català de Dansaires, Barcelona)
 Maria Genescà Sitjes (Casserres)
 Lluís Guitart Perarnau (Vallcebre)
 Jordi Guitart Simon (Vallcebre)
 Salvador Juncà Armengou (Castellar de n'Hug)
 Pep Lizandra i Micó (Músser)
 Josep Llorens i Casas, el *Torreta* (Casserres)
 Eduard Lozano i Freixa (El Pont de Rabentí, Cercs)
 Josep Massot i Muntaner (Publicacions Abadia de Montserrat)
 Lluís Montraveta Mateu (Montmajor)
 Jordi Pardinilla Vilaplana (Bagà)
 Enric Pla Aramberri (La Pobla de Lillet)
 Xavier Pedrals Costa (Berga)
 Francesc Pérez Arolas (La Pobla de Lillet)
 Ma^a Assumpta Puig-Pey Saurí (Borredà)
 Eduard Pujals Fajula (La Pobla de Lillet)
 Roser Reixach Brià (Dansa i Tradició, Prats de Lluçanès)
 Joan Roma Cunill (Borredà)
 Ignasi Ros Fontana (Ecomuseu de les Valls d'Àneu)
 Toni Rosell Porcar (Esbart Cadí, Bagà)
 Albert Rumbo i Soler (Berga)
 Ramon Miquel Safont (Berga)
 Arxiu familiar Galderic Safont (Berga)
 Toni Sánchez Almansa (Sant Miquel de Balenyà)
 Anna Saus Torner (Berga)
 Xavier Serra Alsina (La Pobla de Lillet)
 Neus Simon Perayre (Berga)
 Lluís Vall i Carrillo (Gironella)
 Josep M. Vilafranca Rosas (Sant Feliu de Lluellès)

Agraïm especialment a la Montserrat Garrich, una de les ànimes de la dansa tradicional catalana, que ha fet el pròleg d'aquesta edició i que ens ha ajudat en la revisió dels texts. Així com a Pep Lizandra, gran ballador i músic, que ens va fer el pròleg del primer volum.

També als companys i companyes de la BFT: Ferran Badal, Arnau Escobet, Oriol Gaya, Feargal Lee, Ramon Gragés, Edna Ibáñez, Josep Rovira, Joan i Josep Rovira, Laura Serra, Neus Simón, Ernest Soler, que formen part d'aquest i d'altres projectes de la Berguedana de Folklore Total.

A tots els amics i amigues, companys i companyes, balladors i balladores, que mantenen viva l'associació cultural Berguedana de Folklore Total i que han incorporat la dansa a les seves vides, i a totes aquelles persones que haguem pogut oblidar d'esmentar però que d'alguna manera han ajudat a donar forma a aquest llibre.

Ball de Festa Major a Bagà. Principis dels anys 1930. Arxiu del Centre d'Estudis Baganesos.

MÚSICS I INSTRUMENTS TRADICIONALS AL BERGUEDÀ

Saber qui eren les persones que corrien per aquestes contrades i que s'encarregaven d'acompanyar musicalment les danses (els músics o sonadors), els cantaires que molt sovint feien la melodia i portaven el ritme únicament amb la veu, i els tipus d'instruments amb que s'acompanyaven és una feina difícil, ja que la informació que ens ha arribat és poca i la transmissió oral o bé no s'ha produït o bé s'ha anat fent difusa amb el temps, de manera que no ha permès la permanència d'aquesta informació. La feina del músic era una feina anònima, tot i que molt important per omplir de festa els pobles i llogarets del Berguedà; els músics generalment es traslladaven d'un lloc a l'altre, de festa en festa, nòmades en un territori de muntanya, transportant i revivint les melodies amb els seus instruments.

Al segle XIV hi havia *trompadors*, *joglars* i *ministrers* als territoris dels Barons de Pinós, tal i com va recollir mossèn Joan Serra Vilaró en l'estudi que va fer de la documentació procedent d'aquesta família nobiliària que va estar establerta a Bagà (Serra Vilaró, 1947: 162). Aquests músics acostumaven a servir als cònsols i senyors de Bagà, acompanyant-los en la *ost* i *cavalcada*, també a l'església i a l'ofici, així com a la processó de *Corpus Christi*. Durant el segle XIV els cònsols de Bagà tenien cura de les festes públiques, que se celebraven a l'església i a la plaça (Serra Vilaró, 1947: 161). La festa a la plaça consistia en cobrir de draps i rames l'espai de la plaça Major i els habitants de les cases del voltant feien lluminàries a casa seva, així s'il·luminava tot l'espai. Feien venir joglars, *trompadors* i ministrers, com succeí en la gran festa que es va fer l'any 1331 per rebre la marquesa de Pinós, enramant la plaça tal i com es feia per Corpus.

Sovint *trompadors*, *joglars* i *ministrers* sonaven junts, per tant formarien un grup de músics organitzat, el precedent de les cobles. El 1371 els cònsols de Bagà van fer una despesa de 6 lliures per comprar trompetes per proveir aquests músics (Serra Vilaró, 1947: 165). Entre els joglars i ministrers n'hi havia que sonaven la flauta i la cornamusa. A vegades els pagaven els vestits donant-los la roba dels colors de la vila. El 1410 es va fer un contracte a Ramon de la Tor, joglar

veí de la Pobla de Lillet, pel qual es comprometia a domiciliar-se a Bagà per vint anys i a servir els cònsols i la vila amb la seva trompeta; no havia de pagar cap impost i cada any li donarien tres canes (uns 5 metres) de roba dels colors de la vila, verda i vermella, a més de capell i calces. Als músics els donaven menjar el dia que tocaven (pa, vi i carn) i sempre acostumaven a cobrar per tocar en festes, com per Nadal, Sant Esteve, Sant Joan, la processó de Corpus... però no consta si cobraven per totes les actuacions que feien a la vila. La procedència dels músics que actuaven a Bagà era diversa, alguns eren de la zona (La Pobla de Lillet, Bagà) i altres venien de més lluny (ministrers i joglars que venien de Berga, Solsona, Puigcerdà), fins i tot algun havia vingut des de Queralbs.

No tornem a trobar referències de músics en documents de la zona fins al segle XVIII. El 15 d'agost de l'any 1734, dia de Sant Esteve, patró de Bagà, es feia dansa al Camp de la Vila. El 1736 també es va ballar a la plaça el darrer dia de Carnestoltes (Serra Vilaró, 1947: 165). L'any 1766, consta que es van contractar 4 músics per a l'aplec del santuari de Paller, i que costaren 3 lliures (Serra Vilaró, 1947: 164).

La veu ha estat un dels instruments que també ha acompanyat molt sovint les danses, un instrument utilitzat per tots els nivells socials i que ha substituït el músic quan no es tenia disponible. Al Berguedà ens ha arribat un extens llegat musical recollit de cantaires que, tot i que no es dedicaven a l'ofici de joglar o músic ambulant, cantaven per entretenir-se i fer més amenes les feines del camp o de la casa, però que en molts casos també acompanyaven les danses.

Recordem la figura del cantaire conegut com el *Zot de Gósol*, Josep Elies i Batlle (1794-1870), paraire d'ofici al que se li donava bé cantar, cosa que feia sovint allà on anava, recollint cançons que van aprendre d'ell altres cantadors, potser el més conegut dels quals era el *Calic* de Bagà, Joan Prat Molins (1837-1918). El *Calic* va donar a conèixer moltes cançons, algunes que havia après del *Zot*, a mossèn Joan Serra i Vilaró, el qual les va publicar a principis del segle passat sota el títol *El Cançoner del Calic* (Vilaró, 1913). *El Calic*

sembla que era un bon sonador de flabiol però no un bon cantant, tal i com va recollir Pere Bohigas en la visita que va fer a Bagà dins les missions per a l'*Obra del Cançoner*, apuntant que "mossèn Serra i Vilaró recollí amb preferent interès aquelles cançons que no trobava en el *Romancerillo* d'en Milà, entre les quals n'hi ha moltes de recents i de poc valor, dictades pel *Zot*, de Gósol" (Anglès i Bohigas, 1928: 248). Pere Bohigas va conèixer un fill del *Calic* que els va cantar una vintena de cançons que cantava el seu pare i que no havia recollit Serra Vilaró. Sembla ser que el fill cantava i entonava bé. També sabem d'una dona, *la rossa de Bulner*, Bonaventura Carrera Simon, de cal Quel de l'Espà (Saldes) (1843-1926), que va aprendre les cançons del *Zot* quan era jove i que les cantava bé. El mossèn de Sisquer, Jaume Sarri Muntada (1899-1973), durant els anys 1920 va recollir dites, costums i també cançons de la zona, fonamentalment les que cantava *la rossa de Bulner*, i les va publicar (Sarri, 1958, 1961, 1962).

Trobem també la figura de l'*Hereu Mill*, Josep Casals Cirera, un cantaire de Sant Julià de Cerdanyola que va ser entrevistat per Joan Tomàs l'any 1926 a

la Casa de la Caritat de Barcelona. Va recollir 218 cançons per a l'*Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (Massot, 2009). Entre elles hi ha diverses danses com *Els Aranyons*, el *Ball de Tres Parts* de Sant Julià de Cerdanyola, una bolangera, el *Ball del barber*, un ballet de Déu, i algun contrapàs, fandango i balls cerdans que es ballaven a Sant Julià de Cerdanyola. Un ric patrimoni que trobareu en aquest recull.

A l'*Obra del Cançoner* trobem altres referències a moltes dones que els van cantar cançons, com en la missió de recerca de mossèn Higiní Anglès i Pere Bohigas de l'any 1922. En canvi els músics que tocaven algun instrument eren tots homes. L'any 1927 Joan Amades i Joan Tomàs, van fer una excursió a Ripoll per a les missions de l'*Obra del Cançoner* i van entrevistar el músic Josep Casals Casadesús, nascut a la masia can Comes de la Pobla de Lillet l'any 1844, conegut com *el Cego de Comes*. Va viure també quaranta anys a Batet (Ripollès), fet que li donà també el sobrenom de *Cego de Batet*. Va aprendre a tocar el violí a 10 anys, tot sol, sense mestre, fet meritos ja que era cec de naixement. També havia tocat la samsònia, altrament anomenada guimbarda, instrument

Acordionista a Avià. Principis del segle XX. Fotografiat per Ramon Mas. Arxiu de cal Mas d'Avià.

ELS PASSOS I PUNTS DE LA DANSA TRADICIONAL

Per tal d'entendre les explicacions coreogràfiques que hi ha a les fitxes de les diferents danses, hem elaborat un glossari dels passos, punts i moviments més freqüents a la dansa tradicional. Ens hem basat en el sistema de descripció coreogràfica de l'Esbart Català de Dansaires (Garrich; Viñolas; Viñolas, 1999).

Tipus de danses:

En general es poden diferenciar per la forma de participació: les danses en grup, que es poden desenvolupar en cercle, en parelles o en grup; les danses de parella; i les danses amb figures o contradansa. Les principals són:

- Ball rodó o en rotllana: rotlletó, bolangera, contrapàs, sardana curta i llarga, cascavells
- Balls de parella: ball pla, ball cerdà, ballet o ball de quatre, jota, bolero, fandango, mateixes, seguidilles, copeo, valencianes, ball de rams
- Balls de parella reservats a certes persones: ball del ciri, ball d'almorratxes, ballet de Deú, danses de caràcter cerimoniós
- Balls de canvi de parella: Esquerrana, Patatuf, morisques, Estapera, ...
- Balls de carnaval: gitanes, contradanses, ball del racó, ...
- Balls de colla: bastons, gegants, nans, cavallets, figures de bestiar, pastorets, moixigangues, cercolets, faixes, de la mort, llenyataires, gitanes, cintes, panderos, ...
- Balls parlats: pastorets, Aranyons, barber, ...

Disposicions en grup:

- Rotllana de parelles agafades de la mà
- Rotllana de parelles amb les mans a la cintura i mirant al centre
- Doble rotllana

- Semicercle de parelles agafades de la mà
- Filerà
- Filerà de parelles encarades
- Cadena (en cargol, en serp)

Moviments bàsics:

- Rístol
- Salutació o acatament
- Volta (mitja, un quart, tres quarts, sencera, volta i mitja)
- Pont
- Figura (combinació de moviments bàsics)
- Molinet (dos o quatre balladors agafant-se de la mà o del braç)
- Estrella (4 balladors agafats de la mateixa mà al centre i voltant en cercle)
- Cadena (canvi de lloc dels balladors donant-se la mà)
- Caminar, passeig caminant, caminar picat
- Salt, salt amb peus junts, salt a peu coix, salt puntejat, saltar corrent davant o amb desplaçament lateral o salt de costat (el pas típic de la bolangera, per ballar en cercle que en alguns llocs li diuen galop)
- Espolsada (moviment d'espolsada amb el peu enlaire)
- Punteig, punteig saltat (tocar a terra amb la punta del peu sense carregar-hi el pes del cos)

Punts de dansa:

- Punt pla. Compàs ternari. Amb la primera nota s'avança el peu, es posa de punta a terra i s'arrossega tornant-lo a lloc al mateix temps que s'estira l'altre peu posant-lo davant també de punta. Cada moviment de peu dura un compàs. És un pas lliscat però no arrossegat, solemne.

-Punt pla binari. Compàs binari. El primer moviment ocupa el primer temps del compàs (s'avança el peu, es posa de punta a terra) i el segon moviment (s'arrossega tornant-lo a lloc al mateix temps que s'estira l'altre peu posant-lo davant també de punta) ocupa el segon temps del compàs.

-Punt pla darrera. Compàs ternari. El peu dret fa una circumferència fregant la punta per terra i passa a col·locar-se darrera de l'esquerre. Avança el peu endavant en línia recta i es deixa de punta. S'acosta el peu de darrera al de davant i queda en la mateixa posició del primer temps però amb el peu de davant de punta.

-Punt pla saltat. Compàs binari i compàs ternari. Es fa un saltiró sobre un peu mentre l'altre punteja al davant, i rebot sobre el mateix peu mentre l'altre s'eleva mitjançant la necessària flexió del genoll, i salt sobre el peu que ha puntejat, tot carregant el peu del cos per permetre a l'altre peu iniciar el pas.

-Punt pla de cara i esquena. Compàs binari i compàs ternari. Els homes comencen amb peu dret i les dones amb esquerre, van avançant fent un moviment de cara i esquena.

-Punt de perdiu. Compàs ternari. S'avança el primer temps amb peu dret de punta endavant, el segon temps peu esquerre de punta endavant i el tercer temps peu dret endavant accentuant el pes. Es va canviant de peu per començar cada pas. (Dansa de Falgars o Gala de Campdevàrol)

-Punt pla creuat. Compàs ternari. Primer temps, el peu dret creua per davant l'esquerre; segon temps, l'esquerre manté el pes darrera; tercer temps, el peu dret torna al costat de l'esquerre i canvia el pes. Es torna a iniciar amb el peu esquerre que creua per davant del dret.

-Punt pla creuat saltat

-Punt pla de costat. Compàs ternari. Primer temps, el peu dret es desplaça cap a la dreta i el suporta el pes del cos; segon temps, s'acosta el peu esquerre al dret fins a la meitat de la distància que separa els dos peus; tercer temps, el peu dret s'ajunta al peu esquerre.

-Punt pla de costat saltat

-Punta i taló. Compàs binari. Es fa primer marcant

amb la punta i després el taló del mateix peu.

-Punta i taló saltat

-Taló i punta Compàs binari. Es fa primer marcant amb el taló i després amb la punta. (Pas característic de la polca piqué)

-Taló i punta saltat

-Espolsada. Compàs binari i compàs ternari. Punteig ràpid fent un moviment d'espolsada amb la punta del peu.

-Correguda. Es fan passes petites a ritme de la música de forma ràpida.

-Polca. Es balla generalment en parella. Compàs binari (corxera, corxera, negra).

-Voltes i rístols

-Morisca. Compàs binari i compàs ternari. Primer temps, el peu dret avança; segon temps, el peu esquerre s'acosta al dret; tercer temps, la cama dreta s'aixeca fent un salt i en caure a terra, el pes recau en el peu dret. Un tipus de pas saltat característic del ball de la Morisca.

Llegenda de les coreografies

Home	
Dona	
Home en moviment	
Dona en moviment	
Parella agafada de bracet	
Parella agafada de la mà	
Parella agafada a l'espatlla	
Agafats de parella	
Agafats de la mà dreta	
Direcció del moviment	

BIBLIOGRAFIA GENERAL

Presentem tot seguit la bibliografia general d'aquest volum i que es complementa amb la del primer volum. La utilitzada per a la descripció de cada dansa es troba a la fitxa específica.

- Alonso, M.R.; Coll, N.; Forner, R.; Garrich, M.; González, A. (1992) *La Bolangera*. Atles de Dansa Tradicional Catalana, I. Editorial Alta Fulla.
- Alonso, M.R.; Coll, N.; Forner, R.; Garrich, M.; González, A. (1998) *El Ball Cerdà. El ball de Faixes*. Atles de Dansa Tradicional Catalana, III. Editorial Alta Fulla.
- Alonso, M.R.; Coll, N.; Forner, R.; Garrich, M.; González, A. (2000) *El Ball Pla*. Atles de Dansa Tradicional Catalana, IV. Editorial Alta Fulla.
- Amades, Joan; Pujol, Francesc (1936) *Cançoners populars de Catalunya. Vol. 1 : Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música*. Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera.
- Amades, J. (1982) *Costumari Català*. Volums I a V. Salvat i Edicions 62, edició facsímil.
- Anglès, Higiní i Bohigas, i Pere (1928) *Materials. Obra del Cançoners Popular de Catalunya. Missió de Higiní Anglès i Pere Bohigas i Balaguer al Solsonès i Alt Berguedà*. Volum I, fascicle II. Fundació Concepció Rabell i Civils, vda. Romaguera. Barcelona. P. 231-232, 246. Barcelona.
- Blasco, A.; Martí, J.; Riera, F. (2010) L'aventura dels acordions als Pirineus. A *Revista Sons de la Mediterrània*. Grup Enderrok, núm. 17. P. 14-43.
- Calvo i Calvo, Lluís (1989) "Higiní Anglès y la Obra del Cançoners Popular de Catalunya". *Revista de Recerca Musicològica* IX-X, 1989-90. UAB. P. 283-293.
- Capmany, Aureli (1917) "La dansa popular a Catalunya aplicada a l'escola. El ballet de Déu". Impremta Henrich i cia. Barcelona. Separata de *Quaderns d'estudi*, any II, Volum II.
- Capmany, Aureli (1930) *La dansa a Catalunya*. Vol. 1. Editorial Barcino. Barcelona.
- Capmany, Aureli (1948) *El ball i la dansa popular a Catalunya*. Ed. Millà. Barcelona.
- Capmany, Aureli (1953) *La dansa a Catalunya*. Vol. 2. Editorial Barcino. Barcelona.
- Crivillé i Bargalló, Josep (1983) *Música Tradicional Catalana*. Volum III Danses. Editorial Clivis. Barcelona.
- Gallart, Rat; Plana, Cati (2010) "El Museu de l'acordió d'Arsèguel: seguint la petja dels acordionistes". *Revista d'Etnologia de Catalunya*. Número 36, p. 142-146.
- Garrich, Montserrat; Viñolas, Anna; Viñolas, Núria (1999) *Manual de descripció coreogràfica de dansa tradicional*. Eines de Cultura Popular, núm. 4. Generalitat de Catalunya. Edicions El Mèdol. Tarragona.
- Garrich, M. (2007) "L'Espunyollet de Torelló. Dels documents a la plaça". *Revista Caramella, música i cultura popular*. Número 16. P. 78-81.
- Massot i Muntaner, Josep (2009) *Obra del Cançoners Popular de Catalunya. Materials. Missions de recerca a la Casa de Caritat de Barcelona per Joan Tomàs. Volum XIX*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pardinilla Vilaplana, Jordi (2001) *Esbart Cadí de Bagà. 50 anys de compromís, 50 anys d'il·lusió*. Esbart Cadí de Bagà. Bagà.
- Pont, Carles (coord.) (2013) "Dossier Músics, balls i festes". *Revista Cadí Pedraforca*, primavera-estiu 2013. P. 35-80.
- Sarri Muntada, Jaume (1958) "Cancionero de la Rosa de Bulner. Primera part". *Revista Ilerda* número XII.
- Sarri Muntada, Jaume (1961) "Cancionero de la Rosa de Bulner. Segona part". *Revista Ilerda* número XXIV.
- Sarri Muntada, Jaume (1962) "Cancionero de la Rosa de Bulner. Tercera part". *Revista Ilerda* número XXV.
- Serra i Vilaró, Mn. Joan (1913) "El Cançoners del Calic, recollit i ordenat per Mn. J. Serra i Vilaró". *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*.

ARXIU CONSULTATS

Serra Vilaró, J. (1947) *Les Baronies de Pinós i Mataplana*. Volum II. Reedició de 1989 del Centre d'Estudis Baganesos. Bagà.

Tomàs i Guilera, Jordi (2008) *El mestre Joan Tomàs i Parés: passió per la cançó popular*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Biblioteca de cultura popular Valeri Serra i Boldú, 19.

Vigo i Rabassa, Enric (2020) *Records de les danses antigues de la meua terra (1912)*. Biblioteca Ramon Violant i Simorra, núm. 7. Ecomuseu de les Valls d'Àneu. Garsineu edicions. Tremp.

Vilarmau Cabanes, Josep M. (1997) *Folklore del Lluçanès*. Coordinat pel Grup de Recerca Folklòrica d'Osona. Ajuntament de Prats de Lluçanès.

Acordionista. Berga. Anys 1940-50. Arxiu Luigi, Berga.

Arxiu de Patrimoni Etnològic de Catalunya. Direcció General de Cultura Popular i Associacionisme Cultural. Departament de Cultura Generalitat de Catalunya. Arxius personals, de danses, musicals. Còpia microfilmada de l'Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular.

Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya.

Arxiu i Biblioteca de l'Esbart Català de Dansaires. Casa dels Entremesos. Barcelona.
www.esbartcatala.org

Arxiu de Dansa Tradicional. Associació Excursionista d'Etnografia i Folklore. Barcelona.
www.aeef-barcelona.org

Centre Excursionista de Catalunya. Butlletins.
<https://ddd.uab.cat/record/27613>

Fons de Música Tradicional. IMF-CSIC. Institució Milà i Fontanals. Barcelona.
<https://musicatradicional.eu/>

Càntut. Cançons de tradició oral. 2019.
<https://www.cantut.cat/canconer/cancons>

Informació del Centre d'Estudis Lillet
<https://tempusfugitlapobla>

LES DANSES DEL BERGUEDÀ

Tot seguit trobareu la resta de danses de la comarca que completen les que vam publicar al volum 1. Són danses que s'han ballat al Berguedà i que hem trobat durant la recerca. A cada dansa s'expliquen les característiques principals, la seva història, la coreografia

acompanyada d'uns gràfics que facilitaran ballar-la, la partitura i les fonts de les que hem extret la informació. Hem posat les partitures en el to més freqüent o bé el que apareix en les fonts consultades.

Ballada de l'Esbart Cadí de Bagà a Gósol, possiblement l'any 1952. Arxiu de l'Esbart Cadí de Bagà.

BOLANGERA DE BAGÀ

Tipus de dansa: bolangera, ball en rotllana

La bolangera és una dansa que comença a adquirir una entitat a partir del Renaixement i que va tenir una expansió important durant els segles XVII i XVIII, per davallar progressivament al XIX, ja que els valsos i les polques van propiciar-ne la reculada i aquesta dansa va quedar com a joc d'infants. Al segle XX encara es ballava i ha tingut una recuperació a finals del segle XX en algunes zones. S'ha relacionat amb el cicle festiu agrari, com una dansa per fer festa durant les trobades posteriors a algunes feines del camp.

L'any 1951 es va recuperar aquesta bolangera gràcies a la memòria de Josep Casals de Bagà, *Tendre*, i la feina de recerca feta per la mestra de Bagà Maria Guiu Serradell (1907-1987) i el seu espòs Joan Pardinilla i Busquets, també mestre i historiador local (Pardinilla, 2001: 76). L'any 1951 van fundar l'Esbart Cadí de Bagà i es van dedicar a la recuperació d'alguns dels balls que s'havien ballat a l'Alt Berguedà, com són

el Ball cerdà de Bagà, la Bolangera, el Ball de les Senyores de Gósol, el Ballet de Déu de Gósol, entre d'altres.

Aquesta bolangera sembla que es va ballar fins a inicis del segle XX tots els diumenges i festes de Bagà que anaven acompanyades de ball, segons va apuntar Joan Pardinilla.

Característiques principals del ball

És una dansa en cercle que s'havia ballat molt i a molts llocs i per això hi ha moltes versions, tant de la música com del ball. Al Berguedà coneixem bolangeres a Berga, Bagà, Gósol, Gisclareny, la Pobla de Lillet, Santa Maria de Merlès i Sant Julià de Cerdanyola. Totes elles comparteixen l'aire alegre, el ritme binari, l'inici en anacrusi i el tenir dues frases musicals, la primera sempre de 8 compassos i la segona de 8 o 10.

La bolangera de Bagà ballada per l'Esbart Cadí de Bagà. Festa de l'Arròs a la plaça Porxada. Any 1972. Arxiu de l'Esbart Cadí de Bagà.

La partitura d'aquesta dansa de Bagà va ser escrita i harmonitzada per a piano l'any 1953 per Daniel Sanahuja Capella¹ a partir de la informació recollida per Joan Pardinilla i Maria Guiu, i a petició d'ells.

La coreografia de la bolangera de Bagà la trobem també a Gisclareny, Gréixer, Gósol, Tuixent i Cornellana, tal i com apuntava Pardinilla. S'acompanyava d'una cançó que és també freqüent a altres zones, tot i que s'hi anaven introduint variants:

La Bolangera té diners
que no els ha suat pas gaire,
que se'ls ha guanyat filant
de Ripoll fins a Valldaura.

La Bolangera té un tupí,
sense foc el fa bullir;
sap escriure sense riure,
sap comptar fins a una lliura,
sap fer coves i paners
i unes quantes coses més.

Coreografia

En el ball d'exhibició que es fa actualment a la plaça Porxada de Bagà, les parelles agafades de la mà entren a la plaça en filera i se situen en diferents rotllanes. Cada rotllana agrupa sis parelles i, els balladors agafats de les mans, fan ball en cercle en sentit antihorari durant una tirada de la primera melodia, similar a la dansa que es fa en altres llocs (fig. 1). En finalitzar es disposen en cercle agafats tots de les mans i, mirant al centre, amb la segona melodia inicien les figures que es van alternant amb el passeig en cercle.

Passeig en cercle: els balladors formen una rotllana agafats de les mans, braços amunt, alternant nois i noies, i amb una tirada sencera de la primera melodia rodren en direcció antihorària amb pas saltat amb desplaçament de costat (fig. 2), avançant el peu dret i després passant per davant l'esquerre. Aquesta figura

es va alternant sempre amb la segona, i sempre es fa amb la primera melodia, que no es repeteix.

Figura: es fa amb la segona part de la melodia. La melodia es toca tres vegades si a la dansa hi participen sis parelles.

Un cop fet el ball o passeig en rotllana, resten tots parats al seu lloc excepte una parella que inicia les cadenes. Ell ballador dóna el braç dret a la seva balladora que també li dona el seu braç dret i així agafats fan una volta sobre l'eix de la parella, fent un molinet (fig. 3), durant els primers 4 compassos. Acabada la volta i simultàniament, l'home dóna el seu braç esquerre a la balladora de la parella que està parada al costat esquerre i deixa anar a la seva (fig. 4) que, sola, dóna una volta completa al centre del cercle, durant els següents 4 compassos de la melodia. Tot seguit el ballador recupera la seva noia, amb la qual fa una altra volta al centre, agafats amb els braços drets (fig. 5) durant 4 compassos i la deixa per anar a cercar la següent noia de la rotllana (a la que agafa amb el braç esquerre) mentre la seva pròpia parella volta sola; i així successivament fins que ha tret totes les noies, quatre compassos amb cada balladora, canviant de braç, dret amb la parella i esquerre amb la noia nova per fer molinet, fins que arriba a la darrera. Per acabar balla amb la seva parella i es tornen a posar al lloc d'inici. Cada noia que ha ballat amb el noi de la primera parella, quan aquest la deixa fa el molinet amb la seva pròpia parella en retrobar-se per tornar al seu lloc, on queden marcant el pas i agafats de la mà (fig. 5). La segona melodia es va repetint fins que l'home ha ballat amb totes les noies, recupera la seva parella i en acabar tornen a fer el cercle per repetir el ball o passeig en rotllana amb la primera melodia.

A la següent volta de la figura surt la segona parella que repeteix el mateix que havia fet la primera, després la tercera i així successivament fins que han ballat totes les parelles o bé s'ha determinat el que durarà la dansa.

¹ Daniel Sanahuja i Capella (1902-2004), músic, compositor, musicòleg, director d'orquestra, professor de música i de cant català. Fundà i dirigí les Edicions Musicals Arraona, que van instrumentar i harmonitzar un gran nombre de ballets populars catalans, arranats per a cobla.

Fonts

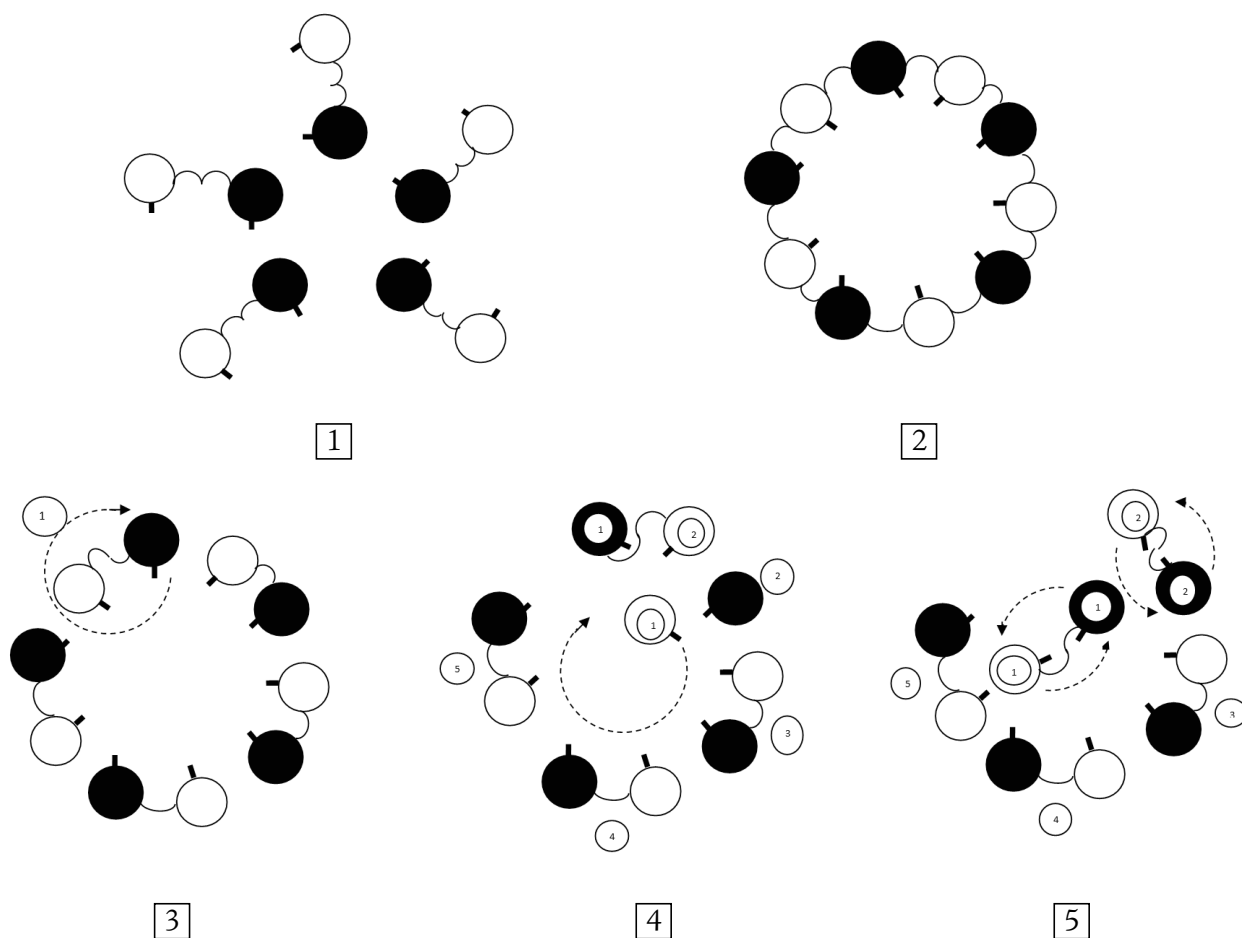
Arxiu Josep M. Castells i Andilla (1897-1988). Bolangera. Bagà. Caixa 111, sobre 11. Arxiu de Patrimoni Etnològic de Catalunya. Departament de Cultura Generalitat de Catalunya. (Recull les dades de Joan Pardinilla).

Arxiu Joan Comas i Vicenç (1909-1977). Bolangera. Bagà. Caixa 95, sobre 293. Arxiu de Patrimoni Etnològic de Catalunya. Departament de Cultura Generalitat de Catalunya. (Recull les dades de Pardinilla- Guiu).

Caballé, Francesc (1988) "El neguit d'aquella mestra feta dansa". A *L'Erol* núm. 23, p. 9-11.

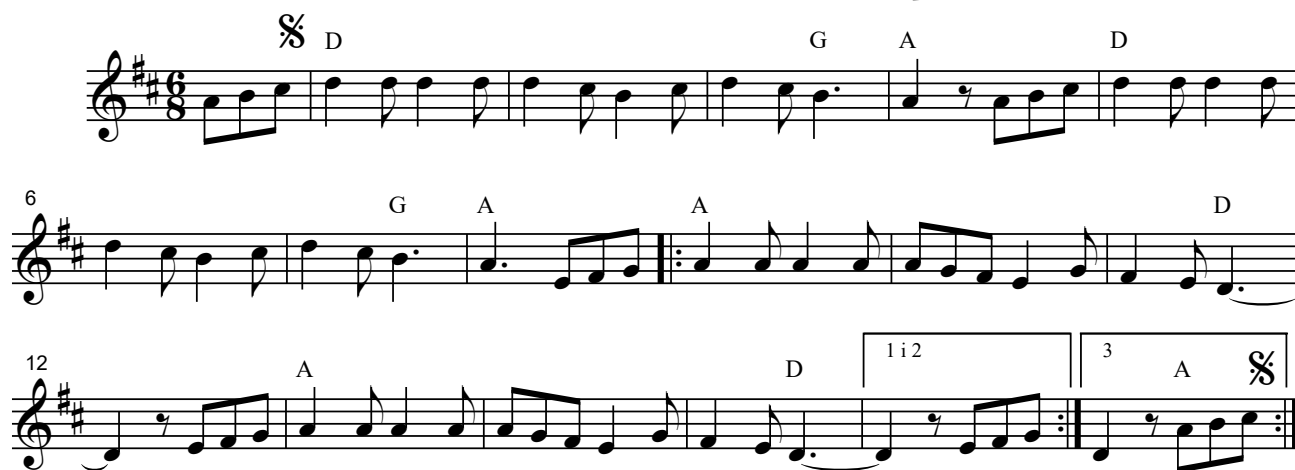
Pardinilla Vilaplana, Jordi (2001) *Esbart Cadí de Bagà. 50 anys de compromís, 50 anys d'il·lusió*. Edita Esbart Cadí de Bagà. Bagà.

Esquema de la coreografia de la Bolangera de Bagà

Bolangerera de Bagà

Recollida per Maria Guiu i Joan Pardinilla

Balls a la plaça Porxada de Bagà. Inicis del segle XX. Arxiu Luigi, Berga.